

Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtech Šimíček: Komunistické právo v Československu /Kapitoly z dějin bezpráví/

Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav Brno, 2009, ISBN 978-80-210-4844-7, 1005 str.

Dvadsať rokov po radikálnej zmene politických pomerov, po vypršaní emócií, čiastočnej náprave krívd a utrpenia, ale aj strate ilúzií o všemocnej a všeličnej demokracii a všetko riadiacej neviditeľnej ruke trhu, nastáva čas reálneho zhodnotenia doby, ktorú by sme radi zaradili do histórie, ale ona nám ešte stále dýcha na päty a pripomína nám nás. Preto sa k nej musíme vracieť, hodnotiť ju a vyvodzovať z nej poučenia, aby sa nestala zdrojom nenávisť a neznášanlivosti ako obdobia pred I. a II. svetovou vojnou a počas nich. Len priamym pohľadom a otvorenou diskusiou nájdeme pochopenie a možno aj ospravedlnenie.

Už aj preto možno vysoko hodnotiť počin editorov Michala Bobeka, Pavla Moleka a Vojtecha Šimíčka z Masarykovej univerzity, ktorí iniciovali ďalších 26 autorov a pripravili analytické dielo pod názvom Komunistické právo v Československu. Dali si za úlohu analyzovať úroveň a charakter práva v jednotlivých etapách vývoja československej štátnosti v rokoch 1948 – 1989. Približujú obdobie nástupu komunistov do riadiacich štruktúr štátu a preberanie moci revolučným spôsobom, ale aj zneužívaním demokratických inštitúcií. Postupná ideologizácia nivelizovala základné hodnoty právneho štátu a dehonestovala význam právnej vedy. Autori však neskľavajú do masívnej jednostrannej kritiky, uvedomujú si, že použitím historickej metódy musia brať do úvahy politickú a spoločenskú atmosféru doby, jej bezprostredný vplyv na právnickú obec a osobnú integritu konkrétnych osôb. Podľa Jířiho Přibáňa tvrdenie, že česká právna veda v sledovanom období priniesla pramálo intelektuálnych impulzov, znamená bezprostredné ohrozenie povesti tých, ktorí vtedy publikovali a mnohí dnes zastávajú akademické či iné verejné funkcie. Na druhej strane však viacerí autori akcentujú skutočnosť, že „obsahová, myšlienková a personálna kontinuita s predchádzajúcim obdobím vedie k zamysleniu, či išlo o revolúciu, alebo znudené odovzdanie kolabujúcej moci“. Nový režim prevzal komunistický právny poriadok, ktorý sa postupne pretvára, najmä intenzívnym procesom europeizácie práva, avšak personálny substrát sa mení výrazne pomalšie, na Slovensku navyše ovplyvnený svojráznym uplatňovaním lustračného zákona.

Publikácia je rozdelená do štyroch častí. V prvej, nazvanej Právny poriadok, autori, vrátane dvoch slovenských, hodnotia všeobecné filozofické a historické okolnosti spojené s nástupom komunistického režimu a následne komunistického práva. Analyzujú vplyv jednotlivých etáp „budovania socializmu“ od stalinizmu, cez krátke obdobie náprav, experimentovanie so „socializmom s ľudskou tvárou“ zavŕšené vojenskou okupáciou, normalizačné obdobie spojené s mimo právnymi postihmi až po opatrné ohlasy perestrojky a glásnosti ku koncu osemdesiatych rokov. Jasne dokumentujú primárnu úlohu straníckej ideológie a propagandy pred zdanlivo fungujúcimi inštitúciami právneho štátu, ako boli zastupiteľské orgány či prezident. Ako zásadný problém charakterizujú sústavné idealizovanie a nahrádzovanie úlohy kolektívu a štátu nad postavením jednotlivca a jeho základnými právami, vrátane majetkových. Zhodujú sa v tom, že dodnes sa často skľáva do nekritického velebenia úlohy „mocného, spravodlivého a neomylného štátu, ktorý stojí na strane práva a spravodlivosti“. Kateřina Šimáčková na príkladoch dokumentuje trvalú platnosť vedeckého záveru Karla Jaspersa, že „morálne prehrešky sú základom pomerov, z ktorých najskôr vyrastá politická vina a zločin“. Tomáš Gábriš sa zaoberá vzťahom socialistického štátu

k slobodám a súkromiu jednotlivca, pričom argumentuje nadradenosť priamo znením Ústavy 9. mája /§ 9, ods. 3, § 32/ z roku 1960.

V druhej časti, Právne oblasti, nájdeme analýzy historických súvislostí a obsahového vývoja jednotlivých oblastí práva, počínajúc ústavným /podľa vtedajšej terminológie štátnym/ právom cez občianske, trestné, správne a medzinárodné a končiac právom životného prostredia.

Mimoriadnu pozornosť venujú autori Vojtěch Šimíček a Ján Kysela ústavnému právu a jeho ideologizácii. Dôslednou analýzou jednotlivých inštitútov odкрývajú ideovotriednu podstatu ústavného práva, vtedy označovaného štátne právo. Veľmi výstižne charakterizujú formalizmus v činnosti zastupiteľských zborov, ktoré bez najmenšieho zaváhania dôsledne realizovali vedúcu úlohu komunistickej strany a pretavovali jej zábery do právnej formy. Vrcholom ignorancie právneho poriadku bolo vydávanie spoločných uznesení strany a vlády. Formalizmus doby dokumentuje príklad volebného zákona, ktorý sám osebe predstavoval technickú procedúru volebného procesu, ale bol praktický bezcenný, pretože neexistovala voľná súťaž politických strán, demokratický spôsob navrhovania kandidátov, predvolebná kampaň a 99,99 % účasť bola zabezpečovaná rôznymi mimoprávnymi formami nátlaku (byty, predškolské zariadenie, podnikové rekreácie, štúdium ap.).

Osobitnú pozornosť venujú otázkam sociálneho zabezpečenia, občianskych práv, postaveniu cirkvi a slobode náboženského vyznania. Hodnotia úroveň stranického vplyvu a deformácií v konkrétnych časových etapách i snahu po ich nápravách v krátkych obdobiach uvoľnenia marxisticko-leninských obručí. Úlohu štátu v týchto etapách možno zreteľne pozorovať na vývoji trestného práva a jeho inštitútov.

V tretej časti „Právne profesie“ sa pozornosť zameriava na profesie ako súdничество, prokuratúra, advokácia a notárstvo. Detailná charakteristika právnej úpravy a stranického brutálneho ingerencie je pretkaná mnohými osudovými peripetiami aktérov spomínaných dejinných udalostí. Osobitnú pozornosť si zasluhuje časť venovaná advokácii, ktorú autorsky spracoval Stanislav Balík, o. i. predseda Českej advokátskej komory v rokoch 2002 – 2003. Popisuje stav advokácie od likvidácie stavovskej samosprávy v roku 1948 a likvidácie nezávislej súkromnej advokácie v čase od 1. 1. 1949 do 31. 12. 1951. Ďalej venuje pozornosť ďalším fázam vývoja „socialistickej“ advokácie. Charakterizuje činnosť Ústredia advokátskych poradní a advokátskych poradní v päťdesiatych rokoch a neskôr po prijatí zák. č. 57/1963 Zb. Práve na činnosti krajských združení advokátov dokumentuje stratu nezávislosti advokátov, napr. i pôsobením orgánov ROH. Veľmi emotívne pôsobia osobné spomienky na osobnosti advokátskeho stavu, ktoré najmä v politických procesoch ostali verné svojim princípom a zásadám, začo im režim nadelil dlhoročné väzenie, iných „odvelil“ do výrobného procesu. Autor zdôrazňuje potrebu skúmania historických dôvodov, pre ktoré totalitný režim likvidoval nezávislú advokáciu, a potrebu využitia tohto poznania pri ochrane demokracie.

Pozoruhodný charakter má príspevok Jána Latu Prokuratúra. Podáva plastický obraz jej triedneho charakteru analýzou zákonov č. 231/1948 Zb. o ochrane ľudovodemokratickej republiky, č. 232/1948 Zb. o štátnom súde a č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdництва. V tej súvislosti bolo príznačným zriadenie Právnej školy pracujúcich pri Ministerstve spravodlivosti. Za 5 rokov činnosti v desaťmesačných cykloch „vychovala“ 280 absolventov, z ktorých bolo 14 menovaných do funkcie krajských a 115 do funkcie okresných prokurátorov. Podľa prof. Motejla v banskobystrickom kraji pôsobil jediný absolvent právnickej fakulty, vedel totiž po maďarsky. Okrem pôsobnosti v trestnoprávnej oblasti sa výrazne angažovali v oblasti všeobecného dozoru nad dodržiavaním zákonnosti od zariadení pre výkon odňatia trestu slobody a výkonu väzby cez bezpečnosť pri práci, pridelovanie bytov či plnenie úloh hospodárskeho plánu. Pozitívne hodnotí vojenskú prokuratúru, ktorej podliehali okrem armády aj všetci príslušníci bezpečnostných zborov, po okupácii v roku

1968 aj vojaci Sovietskej armády. Boli charakteristickí profesionálnou precíznosťou a nekompromisnosťou. Jednou z príčin bol aj fakt, že nepodliehali vplyvom miestnych politických štruktúr.

Štvrtú časť tvoria Osobné reflexie. Ide o osobné postoje a skúsenosti osôb, ktoré predstavujú zvláštnu mozaiku osudov ľudí, ktorí sa dostali do osobitného bezprostredného kontaktu s totalitným režimom. Zdenek Kristufek a Mojmír Povolný, predstavitelia poľnohospodárskej a poaugustovej emigrácie, ktorí podávajú odborný a zainteresovaný pohľad zvonku, ale i osobné zážitky z jednotlivých etáp „budovania socializmu“. Ďalej Anna Šabatová, väzená signatárka a hovorkyňa Charty 77, a Otakar Motejl, obhajca desiatok disidentov, stúpenec neoficiálnej kultúry a aktivistov nezávislých hnutí. Osobitne pútavo vyznieva príspevok Otakara Motejla, ktorý s príslovečným nadhľadom a rozvahou reflektuje časy minulé. Ako advokát v politických procesoch sa usiloval byť i psychológom, priateľom, človekom, ktorý prinášal čo i len čriepky nádeje a dobrých správ od blízkych, ale aj pripraviť svojho zverenca na zlobu, nenávisť či brutalitu. Pripomína tiež iné strasti advokáta v politických procesoch, pozbavenie možnosti vycestovania, sledovanie, odpočúvanie, provokácie, v neposlednom rade stratu klientov. Nemožno necitovať: „Obhajoba v politických procesoch bola pre väčšinu z nás, ktorí sme tieto procesy absolvovali, predovšetkým obhajobou nás samotných, našej ľudskej dôstojnosti a profesijného sebavedomia. Bola to vlastne služba, ktorú sme v podstate konali sami sebe.“

Dá sa výstižnejšie vyjadriť veľkosť ducha?

Skúmame teda všetkými prostriedkami dobu, nedávno prežitú minulosť, aby sme si zaslúžili budúcnosť. Recenzovaná publikácia nám v tom veľmi pomôže; tým, ktorí ju zažili, im ju pripomenie a ostatných poučí.

*JUDr. Ladislav Polka
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Katedra verejnoprávných disciplín*